



EDEBİ METİNLERDE “TUZ”UN MOTİF OLARAK KULLANIMI

Gamze BAYAR*

ÖZ

Çalışmamızda tuzun motif olarak edebî eserlerdeki kullanımından söz edilmiştir, çeşitli örnekler verilerek tuz motifinin kazandığı soyut anlamlar üzerinde durulmuştur, farklı kültürlerle göre taşıdığı yorumlar ortaya konulmuştur, roman masal şiir gibi edebi türlerde kullanım alanları gösterilmiştir. Bu kullanımların sonucunda ortak anlamlara ulaşılmıştır. Böylelikle tuz motifinin somut ve soyut değerlendirilmeleri yapılmıştır. “Tuz” kelimesinin edebi eserlerde kullanımının farklı kültürlerde sevgi ve ilgiyi ifade ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Edebi Türler, Tuz Motifi, Soyut ve Somut Anlamlar

“THE SALT” IN THE LITERARY TEXTS

ABSTRACT

In our study, it is mentioned the use of the salt motif in the literary work. By being various exemplified, it was deliberated on the abstract concepts of the salts motif. It was punctured the interpretations according to the different cultures. The areas of usage was displayed in the literary genres like novels, tales and poems. The mutual semantics was arrived in the result of this usages. Thus, it was made the abstract and concrete considerations of the salt motif. It is observed that the use of the word “salt” in literary works denotes affection and interest in different cultures.

Keywords: Literary Genres, The Salt Motif, Abstract and Concrete Conception

Tuzun kullanılmaya başlanması kesin olmamakla birlikte oldukça eskiye, M.Ö. 10.000 yıllarına gider. Tuzla ilgili ilk yazılı belgeler M.Ö. 2250’ye dek uzanır. Tuz ticareti de baharat ticareti gibi kervan yolları doğurmuştur. Herodot zamanında Suriye limanlarıyla, İran Körfezi arasında tuz ticareti çöl üzerinden yapılmıştır. Bazı yerlerde tuz para yerine kullanılmıştır, Romalı askerlere tuz satın almaları için aylık (Salaria) verilmiştir. Orta çağda ise maden üretimi durdurulmasına karşın tuz üretimi sürdürülmüştür. Bu durum tuzun önemi konusunda açık bir göstergedir.

Tuz adının kökeni, Fransızcada “sel”, İtalyanlarda “sal”, İngilizlerin “salt”, Almanlarda “Salz” kelimeleriyle, tuz anlamına gelen Latince Sal kökünden gelmektedir. Türkçede kökü Latince’den gelme, tuzla ilgili birçok sözcük kullanılmaktadır. Buna en iyi örnek Salamura kelimesidir. Bu kelime latince “Salmacudus” Sal ve Maria kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiş olup, tuzlu su anlamını taşımaktadır. (<https://www.cosmiclife.com.tr/>)

Farklı kültürlerde farklı anlam köklerinden türeyen “tuz” pek çok soyut anlam kazanmıştır.

Türkler’de tuz hayati önemi dolayısıyla, temel ve kutsal değerleri temsil eden bir sembole dönüşmüştür. Bunu gündelik yaşam içinde görürüz. “Tuz hakkı” deyimini insanı insan yapan sadakat değerini ifade eder.

Tuzla ilgili deyimler ve adetler kültürümüzde pek çoktur. “Benim için hayatın tadı tuzu kalmadı” ifadesi keyfimizin olmaması anlamında, olumsuz bir durumda “Bu da artık tuz biber ekti” cümlesi kullanılırken, olumlu bir durumda ise “Çorbada tuzum bulunsun” deyimini kullanılmıştır. Kalkışılan bir işin ya da alış verişin umulandan daha fazla maddi yük getirmesi durumunda da “tuzluya patladı” denir. Yolsuzluklar ayyuka çıktığında ve bu yolsuzluklar beklenmedik irtifalara ulaştığında, yaşını başını almış büyükler (<https://www.cosmiclife.com.tr/>) et kokarsa tuz basarsın ya tuz da kokarsa

* Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Öğretim Üyesi, ertekinnur@mynet.com

diye mırıldanırlar. Anadolu'da tuz aracılığı ile duygu ve düşünceler ifade edilir. Folklorik kültürde genç kızlar yemeğin tuzunu kasıtlı olarak kaçırarak evlenme arzularını açığa vururlar kimi dağ köylerinde konuğa ilk ikram biraz tuz, biraz biber ve bir dilim ekmektir. Ne de olsa 'tuzla biber hızlı gider' hamile bir kadının başına belli etmeden tuz serpilir ve doğacak bebeğin cinsiyeti tesbit edilmiş olur. (<http://www.hbektaş.gazi.edu.tr/portal>) Anne adayı burnunu ellere oğlu, ağzını ellere kızı olacak demektir. Kem gözler için yine tuza başvurulur, bir avuç tuz başınızdaki geçirilip ateşe atılır. (<http://www.estuz.com.tr/>)

Hayatımızın ayrılmaz bir parçası olan tuz folklorik olarak kültürel metinlerde de, pek çok şair, yazar ve aşık tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Tuz, tüm Türk topluluklarında kutsal sayılan bir maddedir. Hem aş, hem de huzuru ifade eder. Halk hikayeleri, halk şiiri, masal, bilmece vb. bir çok halk edebiyatı türlerinden modern romanlara kadar tuz bir motif olarak işlenmiştir. Yaşar Kemal'in "Baldaki Tuz", Mehmet Akar'ın "Tuz Yangını", Hugo Pratt'ın "Bir Tuz Denizi Şarkısı", Avi'nin "Saçtaki Tuz", Hasan Hüseyin Korkmazgil'in "Tohumlar Tuz İçinde", Orhan Alkaya'nın "Tuz Günleri", Emine Gürsoy Naskalı "Tuz Kitabı" gibi örneklerde görüldüğü üzere "tuz" edebî metinlerde soyut anlam ve ifadelere bürünmüştür.

Halk âşıkları da tuz sözcüğünü ve tuz sözcüğünden oluşmuş birçok deyimî şiirlerinde kullanmışlardır. Örneğin Pir Sultan Abdal tuz ekmeğini yediği kişiye karşı hoşgörülü olunması gerektiğini vurgular. Şiirde bu durum şu şekilde dile getirir:

Bir kardaşa meyil verip
Tuz ile ekmeğin yiyip
Azıcık noksanın görüp
Tez başına kakma gönül

Pir Sultan Abdal (<http://www.aksaraytuz.com>)

Tuz, bütün Türk topluluklarında kutsal sayılan bir madde olarak dikkat çeker. Bu özelliğinden dolayı tuzun folklorumuzda önemli bir yeri vardır. Halk hikâyeleri, halk şiiri masal, bilmece vb. birçok halk edebiyatı türlerinde işlenmiştir.

Pir Sultan Abdal'ın "Yaş" destanında görüldüğü üzere,

Bir çocuk anasından doğunca

Bedenini pişirmeye tuz ister (Kaya 1999:357)

Tuz burada maya anlamındadır. Çocuğu büyütmek isteyen bir anne sevgisine tuz katmalıdır. Ancak tuz sırf bir tad anlamında değil, aynı zamanda şefkat, sevgi, ilgi, güzellik gibi anlamlarda da kullanılmıştır. (<http://www.cu.edu.tr>)

Pek çok dilde tuzla insan ilişkisi üzerine kurulmuş deyimler kullanılır. Bunların arasında örneğin 101 Deyim Öykü kitabındaki "Tuzluya Mal Olmak" isimli hikayede geçen ve bir köylünün başından geçenlerin anlatıldığı ders verici hikayede de tencereye tuzun ne kadar konulacağını öğrenmek isteyen ve bunu öğrenmek isterken başına gelenleri anlatan bir hikaye konu edilmiştir. Bu uğurda yani tencereye ne kadar tuz konulacağını öğrenmek uğrunda ederinden çok para vermek zorunda kalan ve hak ettiğinden çok emek sarf eden Yörük Ahmet "bu iş bize tuzluya mal oldu hanım" diyerek hikayeyi sonlandırmıştır. (Bulut 2011:28)

Adı eski çağlardan bu yana ekmeğe, yani insanlığın en temel gıdasıyla birlikte anılan tuz, bütün toplumalarda vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Eski Ahit'te "Rabbin önünde ebedi tuz ahdidir" satırlarıyla tuz soyut bir kavram olarak kutsal metinlere yansır. Yeni Ahit'te ise "Toprağın tuzu, Yaradan'ın öyküsünü anlatsın." denir. Yeni evlenen çiftler Hristiyanlıkta şarap, ekmeğe ve tuzla kutsanırlar. Pek çok dilde tuzla insan ilişkisi

üzerine kurulmuş deyimler kullanılır. Örneğin, Yunanlılar “Tuza karşı günah işleme.” derken, İranlılar ise “Tuza ihanet etme” derler. (Tevrat 2012: 39)

Ailedeki uyumun “tuz” kavramı etrafında değerlendirilmesi batı edebiyatı için de söz konusudur. Brigitte Schwaiger’in “Denizin Tuzu Nereden Geliyor?” adlı eserinde bir burjuva kızının hayatı anlatılmıştır. Burjuvanın eleştirildiği bir bölümde de babasıyla olan ilişkisi irdelenmiştir. Kızın geriye dönüşler yaşadığı bir sahnede “Denizi önce kim görürse bir dondurma kazanacak, demişti babam. Ben, ben görüyorum denizi. Denizin tuzu nereden geliyor? Annem gülüyor. Balıkçılar denize açılır diyor babam, paketler vardır yanlarında, tuzu dikkatlice serperler dalgalara. Annem gülüyor ve okşuyor beni. Annemle babam mutlular sanıyorum.....” satırlarıyla yapay aile mutluluğuna bir gönderme mevcuttur. (Schwaiger 1985:30)

Burada “tuz” bir sembole dönüşür. Bu satırlar yapay aile hayatının gizli bir eleştirisini içerir. Birçok metinde “tuz” aile mutluluğu, mutluluk ve aile içi uyum kavramlarına gönderme olarak verilirken, burada suni mutluluğun bir sembolüne dönüşür.

“Atina Tuzun Var mı?” adlı eserde ise bir kültür çehresi anlatılmıştır. Burada “tuz” kelimesiyle, bir kültürün oluşmasındaki yapıtaşları olan folklorik öğelerin, geleneklerin kaybolmasıyla yaşamdan tat alma duygusunun azalması arasında bir koşutluk kurulmuştur. (Mintzuri 2000:1-127)

Masallarda da ise “tuz” temsil ettiği bazı değerlerle öne çıkar. Örneğin pek çok dile çevrilmiş olan “Karınca ve tuz” (Die Ameise und der Salz) isimli masalda tuzun ismini nereden aldığıyla ilgili bir anlatım söz konusudur. Bu masalda da herkes tarafından sevilen ve iyiliklerine teşekkür edilmek istenen bir padişah, tüm insanların ve hayvanların yemeklerini tatması sonucunda yemeğe tuz koyan karıncanın yemeğini tercih etmiştir. Karınca yemeğe tuz koymuş ve böylelikle padişahın kalbini fethetmiştir. Tuzun isminin konulması, bu masalda karıncanın tuza “dız” demesiyle anlatılmıştır. Böylelikle tuza o zamanlar “dız” adı verildiği görülmektedir. (Demir 2007: 19)

Farklı kültürlerde yine soyut anlamlar üstlenen “tuz” motifini buluruz. Bunlardan birisi Hintli yaşlı bir ustanın, çırağının her şeyden şikayet etmesinden bıkmaması sonucu, bir gün çırağını tuz almaya göndermesiyle başlar. Bu hikayede “tuz” soyut bir anlamı üstlenerek, “ızdırıp” kelimesiyle aynı anlamda kullanılmıştır.

Hayatındaki her şeyden mutsuz olan çırak dönünce yaşlı usta ona, bir avuç tuzu, bir bardak suya atıp içmesini söyler. Çırak, yaşlı adamın söylediğini yapar ama içer içmez ağızındakileri tükürmeye başlar. “Tadı nasıl?” diye soran yaşlı adama öfkeyle, “acı” diye cevap verir. Usta kıkırdarak çırağını kolundan tutar ve dışarı çıkarır. Gölün kıyısına götürür ve çırağına bir avuç tuzu göle atıp, gölden su içmesini söyler. Bu sefer tadı nasıl diye sorduğunda olumlu cevap alan yaşlı adam: Yaşamdaki ızdıraplar tuz gibidir, ne azdır, ne de çok. İzdırabın miktarı hep aynıdır. Ancak bu ızdırabın acılığı, neyin içine konulduğuna bağlıdır. İzdırabın olduğunda yapman gereken tek şey ızdırıp veren şeyle ilgili hislerini genişletmektir der. (<http://www.estuz.com.tr>)

Aynı soyut anlamlılığı bir Türk, bir de Alman masalında buluruz. Bunlar “Bir Tuz Masalı” ve “Prinzessin Maeusehaut” adlı masallardır. Bu masallarda da “tuz” en kıymetli madenlerle karşılaştırılmış ve değer açısından hepsine galip gelmiştir.

Bu masalların her birinde de, padişahın oğulları ile birinde kralın kızları aynı tecrübelerden geçerek, sonuçta babalarının tuzun önemini kavramasına yardımcı olurlar. İlk iki çocuğun babalarını dünyalar ve mücevherler kadar sevmesiyle mutlu olan kral ya da ikinci masalda padişah, kendisini ne kadar çok sevdiğini soran babalarına,

“tuz” kadar cevabını veren en küçük kız ve oğlanı, ölüme mahkum eder. Ancak her iki masal da da çocuklar, celladın merhameti ve bir hayvan kanına bulduğu gömleği babalarına götürmesi sayesinde ölümden kurtulurlar. Kendi yuvalarını kuran genç oğul ya da genç kız, bir davet sırasında pişirilen tuzsuz yemekler sayesinde padişahın tuzun önemini kavramasına sebep olurlar.

Aisopos masallarında yine “Tuz Yüklü Eşek” isimli masalda tuz yüklü bir eşeğin çaydan geçerken ayağının kayıp suya yuvarlanmasıyla yükünün hafiflemesi sonucunda aynı şeyi sünger yüklüken denemiş ve ağırlaşarak hayatını kaybetmiştir. İnsanların başına gelen felaketlerin çoğunun kendi düzenlerinden geldiği anlatılmak istenmiştir. Burada da Ezop, tuza ve eşeğe soyut anlamlar yüklemiştir. (Ataç 2001: 174)

“Tuz” bu metinlerde maddi değeri olmamasına rağmen, aslında insanların hayatı için ne denli önem taşıdığına bir simgesidir. Tıpkı sevgi, mutluluk gibi soyut kavramların somut bir ifadesi olarak görülebilir.

Tuzun bir sembol olarak kullanımı bütün kültürlerde bu ortak noktayı ifade etmektedir.

“Edebi metinlerde tuzun bir motif olarak kullanımı” adlı bu çalışmada, tuzun çeşitli kültürlerdeki metinlerde kullanımı ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu metinlere göre tuz, ortak bir anlama ulaşarak kutsal metinlere ve soyut anlamlara ulaşmaktadır. Çalışmada örnek verilen yazarlar, tuzu edebi eserlerinde soyut anlamlarda kullanmışlar ve böylelikle de ortak bir paydada buluşmuşlardır.

KAYNAKLAR

- Ataç, Nurullah (çev.), (2001), *Aisopos Masalları*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Bulut, Süleyman, (2011), *101 Deyim Öykü*, İzmir: Tudem Yayınları
- Dr. Jur. Hakkı Demirel (2012), *Tevrat*, İstanbul: Sak Ofset Yayınları
- Mintzuri, Hagop (2000), *Atina Tuzun Var mı?*, İstanbul: Mart Matbaacılık
- http://www.estuz.com.tr/estuz_ek/tuzveedebiyat.html .(11.04.2014)
- <https://www.cosmiclife.com.tr/sayfalar/...==/TUZUN%20TARİHÇESİ>
- http://books.google.com.tr/books/about/Prinzessin_M%C3%A4usehaut.html?id=aQVLAAAACAAJ&redir_esc=y (13.04.2014)
- <http://www.aksaraytuz.com/s-tuz-ve-edebiyat-27.html>, 14.04.201
- Demir, Necati (2007), *Die Ameise und das Salz*, übersetzt von İbrahim Özbakır, Willebadeessen: Zwiebelzwerg Yayınları
- <http://www.hbektaş.gazi.Edu.tr/portal/> 14.04.2014
- Schwaiger, Brigitte, (1984), *Denizin Tuzu Nereden Geliyor*, İstanbul: Sungur Yayınları
- Schwaiger, Brigitte, (1977), *Wie kommt das Salz ins Meer?*, Wien: Paul Zsolnay Verlag
- Tevrat; Sakofset Yayınları, 2. Baskı, 2012, İstanbul